

תימן: מבט לעתיד "האביב הערבי"

סמי קרוננפלד ויואל גוז'נסקי

ששעים אתניים, פוליטיים ודתיים הופכים את תימן לאחת הזירות המורכבות במזרח התיכון. מורכבות זו הגיעה לשיאים חדשים עם אירועי "האביב הערבי", שהביאו, בנובמבר 2011, לסיום משטרו בן 33 השנים של הנשיא עלי עבדאללה סאלח. התפרקות האיזון הפוליטי העדין שיצר סאלח הובילה את תימן לפי תהום, כאשר מאבקי אליטות, מרידות אתניות, בדלנות, מעורבות חיצונית וטרור פונדמנטליסטי מאיימים לפרקה ומקשים על הניסיונות של המשטר הנוכחי לבנות סדר פוליטי חדש ויציבות. עתידה של תימן עדיין אינו ברור, אך ההתפתחויות והתהליכים אותם היא עוברת עשויים לספק תובנות ביחס לתרחישים אפשריים במדינות אחרות במזרח התיכון בתקופה שלאחר "האביב הערבי".

מילות מפתח: תימן, "אל-קאעידה בחצי האי הערב", "אנסאר אל-שריעה", חות'ים, עלי עבדאללה סאלח, "האביב הערבי", איראן, "ועידת הדיאלוג הלאומי".

רקע

תימן, המדינה הערבית הענייה ביותר, הינה במידה רבה מיקרוקוסמוס בו מתמזגים המתחים, האתגרים והתקוות המאפיינים את העולם הערבי. מאבקי אליטות, מעורבות בין-לאומית, אלימות אתנית, שבטיות, מתיחות שיעית-סונית, פונדמנטליזם וטרור מהווים כולם חלק ממצואות תימנית אינטנסיבית וכאוטית, המשתנה ומתפתחת במהירות. המורכבות של הזירה התימנית וקצב האירועים המהיר הופכים את תימן למעין "מעבדה חיה" המאפשרת הצצה מקדימה להתפתחותם של תהליכים, כגון העברת שלטון, רה"קונסטרוקציה של כוחות

סמי קרוננפלד הוא בעל תואר שני מהחוג ליחסים בין-לאומיים באוניברסיטה העברית בירושלים.
יואל גוז'נסקי הוא חוקר במכון למחקרי ביטחון לאומי.

הביטחון, פדרליזציה, פיוס לאומי ומאבק בגורמי אל־קאעידה – תהליכים הצפויים להישנות גם במדינות דוגמת סוריה, עיראק ולוב.

"הסדר של סאלח" ו"האביב התימני"

עוני, אלימות, חוסר ביטחון אישי ושחיתות שלטונית אפיינו את החיים בתימן לפני "האביב הערבי". נחשלותה של המדינה וחוסר יכולתה לממש ריבונות אפקטיבית ויציבות פנימית מובנים במידה רבה במציאות התימנית, המתאפיינת בהטרוגניות אתנית, דתית ותרבותית, ביריבויות בין אזורים ומחוזות ובמבנים שבטיים השומרים על כוחם גם במאה ה־21. בעיות אלו הועצמו במהלך השנים על ידי הנשיא עלי עבדאללה סאלח, אשר במשך 33 שנות שלטונו טיפח ושימר מערכת פוליטית מפולגת ומסוכסכת במטרה למצב את עצמו כ"דבק" היחיד המונע את התפרקותה של המדינה.¹

שלטונו של סאלח נשען על מערכת מורכבת של שמירה על איזונים בין קבוצות הכוח והאליטות השונות במדינה. כדי לגייס נאמנות ותמיכה, יצר סאלח רשת של חסויות ממשלתיות ותגמולים כלכליים ודאג לשמור על איזון עדין בהרכב כוחות הביטחון ובכוחם הפוליטי של השבטים השונים. מנהיגי השבטים שקידמו את האינטרסים של המשטר תוגמלו בהטבות רבות. סאלח הצליח לקנות ולהעביר לצדו אפילו את האופוזיציה. את הציבור, שרובו הגדול נדחק אל מחוץ לשיח הפוליטי ולמוקדי הכוח הכלכליים, ואת בעלי בריתו בקהילה הבין־לאומית ביקש סאלח להרגיע באמצעות שימוש נרחב ברטוריקה דמוקרטית. עם זאת, השיח הדמוקרטי היווה לא יותר מעלה תאנה שכיסה על שלטון שהתבסס על שילוב בין הטלת אימה וקואופטציה.²

"הסדר של סאלח" הצליח אמנם לשמר את שלמותה הפוליטית של תימן ואף ליצור יציבות רעועה לאורך השנים, אך הדרתן של קבוצות אוכלוסייה נרחבות מהמערכת הפוליטית והכלכלית הובילה לבסוף לקריסתו. החל מינואר 2011 יצאו רבבות צעירים תימנים לרחובות הערים וקראו להחלפתו של הנשיא הוותיק ולכינון דמוקרטיה. הצעירים שקיבלו השראה מהמחאות בתוניסיה ובמצרים, הונעו על ידי תחושות עמוקות של קיפוח והיעדר תקווה וקראו לצדק, לשוויון ולפתיחת מוקדי הכוח הפוליטיים והכלכליים לא רק לאליטות המסורתיות. המחאה הלכה והתעצמה וכל ניסיונותיו של סאלח לפייס את ההמונים בהבטחות לרפורמות כשלו.

המחאה התימנית הובילה עד מהרה לכאוס ולאלימות ברחבי המדינה. אפילו חלק מיחידות הצבא ערקו משורותיו והתייצבו לצד המפגינים. ביוני 2011 נורתה רקטת RPG אל מתחם הנשיאות בצנעא, הרגה ארבעה מאנשיו של הנשיא ופצעה באופן קשה את סאלח עצמו, שנאלץ לעזוב את תימן כדי לקבל טיפול רפואי בערב

הסעודית. בנובמבר 2011, בלחץ סעודי ואמריקאי, חתם סאלח על הסכם המסדיר את העברת סמכויותיו לידי סגנו האדי, הכולל התחייבות לקיים בחירות כלליות במדינה בתוך שנתיים. ההסכם כלל גם התחייבות מצד הקהילה הבין-לאומית לספק לתימן סיוע ותמיכה פוליטיים וכלכליים בזמן תקופת המעבר. תקוות רבות ליוו את חתימת ההסכם, אך רבות מהן לא התממשו.

האלימות והכאוס ברחבי תימן הלכו וגברו, וגורמים חיצוניים ופנימיים המעוניינים בהיחלשותה של המדינה ואף בהתפרקותה החלו לפעול בה להשגת יעדים אלה, לעיתים תוך שיתוף פעולה ביניהם. תימן "עקפה" למעשה את עיראק ואפגניסטן בדירוג המדינות הכושלות בעולם.³ עם זאת, שנת 2014 הביאה עמה מספר התפתחויות העשויות לסמן את ראשיתה של התייצבות פוליטית, ובראשן סיום "הדיאלוג הלאומי" וההחלטה על הפיכת תימן למדינה פדרטיבית.

אחרי "האביב": חיפוש אחר יציבות

מאמצי ממשלת המעבר והקהילה הבין-לאומית לשמור על אחדותה של תימן ולחזק את הלגיטימיות של מוסדותיה ואת ריבונותה התנקזו במידה רבה ל"ועידת הדיאלוג הלאומי". הוועידה, שהתכנסה לראשונה במאוס 2013 בתמיכה ובעידוד של מדינות המפרץ, ארצות הברית, האו"ם והבנק העולמי, הורכבה מ-565 נציגים מכל המפלגות והפלגים בתימן. בהרכבה הושם דגש רב על השתתפותם של צעירי המדינה, אשר היוו את עמוד השדרה של המחאה העממית, כמו גם על השתתפותם של נשים ונציגי מיעוטים. צירי הוועידה קיבלו מנדט רחב לעסוק בסוגיות ליבה, כגון אופי המשטר, זכויות האזרחים, מבנה כוחות הביטחון ונוסח החוקה, וזאת במטרה לעצב את תימן ה"חדשה" ולנטרל מוקדי עימות וחוסר יציבות בדרך של הידברות והסכמה רחבה.⁴

אופטימיות רבה ליוותה את תחילת הדיונים, אך עד מהרה התעוררה תחושה בקרב רבים מאנשי המחאה והצעירים כי האליטות הישנות השתלטו על השיחות, שרבות מהן נערכו ללא שקיפות. במהלך עשרת חודשי פעילותה איבדה הוועידה חלק גדול מהתמיכה והאמון של הציבור בתימן, עד שהוטל ספק רב בלגיטימיות של פעילותה ושל החלטותיה.⁵ הוועידה אף ספגה מכה תדמיתית קשה כאשר ארבעה ימים לפני נעילתה חוסל ראש המשלחת החות'ית על ידי מתנקש.⁶ היה זה החיסול השני של נציג מהמשלחת החות'ית והוא הוביל לפרישת הנציגים החות'יים מהוועידה ולהתבטאויות נגד הלגיטימיות של החלטותיה.⁷

למרות הקשיים הרבים שליוו את דיוני הוועידה נראה כי החלטותיה, אשר פורסמו ב-25 בינואר 2014, תשפענה על יציבותה ואחדותה של תימן. ההחלטה המהותית ביותר שקיבלה הוועידה הייתה כי תימן תהפוך לרפובליקה פדראלית אשר תורכב ממספר מחוזות בעלי שלטון פרלמנטרי מקומי וסמכויות אוטונומיות

רחבות. בראש המשטר הפדראלי יעמוד נשיא, והבחירות למוסדות הארציים ייערכו על בסיס ייצוג יחסי לכל אחד מהמחוזות. מספר המחוזות וגבולותיהם נדונו בוועדת משנה בראשות הנשיא, אשר קבעה כי, בכפוף לאשרור במשאל עם, תימן תחולק לשישה מחוזות, כי עיר הבירה צנעא תהיה אוטונומית ולא תשתייך לאף מחוז וכי עיר הנמל הדרומית עדין תזכה לסטאטוס מיוחד של עיר כלכלית.⁸ "ועידת הדיאלוג הלאומי" גם מינתה ועדה לניסוח חוקה, שתפעל במשך שלושה חודשים ובסופם תגיש למשאל עם חוקה חדשה. אם החוקה תאושר, ייערכו בתוך שנה בחירות כלליות לכלל המוסדות הלאומיים והמחוזיים. כמו כן הוארכה כהונתו של הנשיא האדי בשנה נוספת כדי שיוכל לקדם את יישום המלצותיה של "ועידת הדיאלוג הלאומי".⁹

רפורמות אלו, המבקשות להביא ליציבות המדינה, זוכות לתמיכה בין-לאומית רחבה, כמו גם לתמיכתם של חלקים נרחבים מהמערכת הפוליטית ומהציבור בתימן. אולם, הדרך ליציבות המיוחלת עדיין ארוכה ואתגרים משמעותיים מבית ומחוץ מאיימים לדרדר עוד את המצב.

אתגרים מבית: פיצול רב־ממדי

מאבקי אליטות

אחד הגורמים המרכזיים המאיימים על הצלחתן של הרפורמות ועל יציבותה הפוליטית של תימן הוא המאבק בין קבוצות האליטה – מאבק שהפך לחרף ואף אלים לאחר נפילת משטרו של סאלח. הפוליטיקה התימנית מורכבת מערב רב של שחקנים וקבוצות כוח המתחרים ביניהם על השליטה במוקדי הכוח הפוליטיים, הביטחוניים והכלכליים, במה שנתפס בעיניהם במידה רבה כ"משחק סכום אפס". הדמות הדומיננטית במאבקים אלה הוא הנשיא המודח, עלי עבדאללה סאלח, אשר זכה לחנינה מלאה במסגרת הסכם העברת השלטון והצליח לשמר חלק גדול מהשפעתו וכוחו גם לאחר עזיבתו את ארמון הנשיאות. לסאלח ומשפחתו נאמנים רבים בעמדות מפתח בממשל ובכוחות הביטחון, וכן במפלגה השלטת והגדולה בתימן שהוא עמד בראשה (מפלגה אליה משתייך גם הנשיא האדי). סאלח גם חולש על רשת מסועפת ורחבה של קשרים במנגנוני הבירוקרטיה, מוסדות הדת וההנהגות השבטיות.

הנשיא המודח ונאמניו עושים כל שביכולתם כדי להכשיל את הרפורמות ולהראות כי לא תיתכן תימן יציבה בלעדיהם. כך, עשרות יחידות צבאיות הנאמנות לסאלח מרדו במפקדיהן החדשים,¹⁰ וכאשר הנשיא הנוכחי האדי ביקש לפטר את מפקד חיל האוויר – אחיו למחצה של סאלח – השביתו נאמניו של האחרון בתגובה את שדה התעופה הבין-לאומי של צנעא.¹¹ סאלח אף נתפס בעיני רבים

כמי שעומד מאחורי גל טרור והתנקשויות, שמאז 2011 גבה את חייהם של אנשי ממשל וצבא רבים (יש הטוענים כי הוא אף תומך בסתר במרד החות'י בצפון).¹² פעילותו החתרנית של סאלח הובילה את מועצת הביטחון של האו"ם להטיל סנקציות אישיות על כל אדם שיפגע בתהליך הרפורמות התימני (החלטה 2140). ההחלטה אמנם לא מזכירה מפורשות את סאלח ואנשיו, אך במידה רבה היא מכוונת כלפיהם.¹³ נראה כי איום הסנקציות לא ממתן את פעילותו החתרנית של סאלח. כך, למשל, ביוני 2014 כיתרו כוחות של המשמר הנשיאותי מסגד השייך לסאלח בדרום צנעא בטענה כי מוסתרים בו כלי נשק רבים וכי תעלה נחפרה ממנו אל תוך הארמון הנשיאותי במטרה לבצע השתלטות כוחנית על מרכז השלטון התימני.¹⁴

יריביו העיקריים של סאלח במאבקי השליטה הם מי שהיו בעלי בריתו בעבר, התנתקו ממנו ומבקשים לחזק את כוחם והשפעתם בתימן ה"חדשה". קבוצה משמעותית אחת היא משפחת אל-אח'מר העומדת בראש קונפדרציית חאשד (Hashed) – קואליציית השבטים הגדולה והחזקה. לפקודתה של המשפחה עומדים אלפי לוחמים והון רב והיא פועלת בנחרצות כדי לחזק את כוחה. דמות נוספת בעלת השפעה הוא הגנרל עלי מוחסן, מפקדה לשעבר של הארמיה הראשונה ודמות מפתח בשלטונו של סאלח, אשר על אף שהועבר מתפקידו הפיקודי על ידי הנשיא האדי, מחזיק עדיין בנאמנים רבים בקרב שדרת הפיקוד הצבאית והינו בעל השפעה נרחבת. לצד שחקנים אלה פועלת מפלגת "אל-אסלאח" – המפלגה השנייה בגודלה בתימן ומי שהייתה "האופוזיציה" הרשמית לשלטון סאלח (בפועל, ראשיה זכו לחסות סאלח ושיתפו עמו פעולה מאחורי הקלעים). המפלגה, המורכבת מקואליציה של ארגון "האחים המוסלמים" בתימן, גורמים שבטיים (ביניהם גם משפחת אל-אח'מר) ותנועות סלפיסטיות, היא כיום שותפתו הקואליציונית המרכזית של הנשיא האדי וחותרת בנחישות להגדלת כוחה במוקדי הכוח בצבא ובממשל.

בתווך פועל הנשיא המכהן, אשר אמנם נתפס בתחילה כדמות חלשה, אך במהלך שלטונו הצליח לבסס את כוחו והשפעתו במערכת הפוליטית ובצבא. שנת הכהונה הנוספת שהעניקה לו "ועידת הדיאלוג הלאומי" מייצבת אותו כדמות המרכזית בעיצוב המבנה הפוליטי של הפדרציה התימנית המתגבשת.¹⁵ שחקנים אלה בזירה התימנית העכשווית, אשר שיתפו פעולה והיוו חלק ממבנה הכוח של המשטר הישן, פועלים כיום באגרסיביות כדי לשמר ולחזק את כוחם והשפעתם בתימן, ולא ברור עד כמה האינטרסים של המדינה והעם עומדים לנגד עיניהם. מרכז הכובד של מאבקי האליטות הם כוחות הביטחון. הצבא וכוחות הביטחון התימניים לא היו גוף הומוגני ומקצועי עוד בתקופת שלטונו של סאלח, אלא מקבץ מפוצל של יחידות מתחרות ששימשו ככלים במאבקים הפוליטיים

בין קבוצות הכוח השונות במדינה. בשנותיו האחרונות של משטר סאלח התפצלו כוחות הביטחון בין נאמני מפקד המשמר הרפובליקאי, אחמד עלי סאלח, בנו של הנשיא ומי שטופח להיות יורשו, ובין נאמניו של עלי מוחסן. יריבות זו התחדדה והסלימה במהלך תקופת המחאות, והמצב אף הגיעה לספה של התנגשות מסוכנת בין כוחות המשמר הרפובליקאי לבין כוחות הארמיה הראשונה, כאשר כל אחד מהצדדים מגייס לשורותיו אלפי חיילים ומנסה לחזק את כוחו היחסי.¹⁶

הפיצול בקרב כוחות הביטחון אמנם לא הוביל להתנגשות צבאית רחבת היקף, אך הפוליטיזציה של כוחות הביטחון היוותה איום תמידי על כל ניסיון לרפורמה ולשינוי פוליטי. עקב כך, החל האדי עם עלייתו לשלטון לפעול בנחרצות לנטרול מוקדי הכוח הפוליטיים בקרב כוחות הביטחון ולהקמת צבא מקצועי ומאוחד הכפוף לדרג האזרחי. האדי הצליח לנצל את היריבויות בין הפלגים השונים בצבא, ותוך התבססות על סבבי קידום הצליח להעביר קצינים בעלי נאמנות פוליטית לקודמו מעמדות פיקוד והשפעה. שיאו של המהלך היה פירוקם של המשמר הרפובליקאי ושל הארמיה הראשונה והטמעת כוחותיהם ביחידות הצבא השונות, בד בבד עם הרחקת אחמד עלי סאלח ועלי מוחסן מתפקידיהם. הנשיא גם הקים יחידות חדשות וגייס אליהן אלפי חיילים במטרה להחליש את השפעת האליטות הוותיקות.¹⁷

את רוב כוחו מיקד האדי בהחלשת השפעתו של קודמו, עלי עבדאללה סאלח. הוא אמנם זכה להישגים משמעותיים בכך, אך הצלחותיו גבו מחיר כבד מיכולתו האופרטיבית של צבא תימן. המשמר הרפובליקאי והארמיה הראשונה היו יחידות העלית של תימן. הם צוידו במיטב הציוד הצבאי וכללו את הכוחות המיוחדים ואת יחידות הלוחמה בטרור, אשר חלקן אומנו על ידי ארצות הברית. פירוקן והחלפתן ביחידות של מגויסים חדשים יצרו מצב בו תימן מתקשה כיום להתמודד עם ארגוני הטרור והגרילה המאיימים על האזורים השונים במדינה ואף על הבירה צנעא.¹⁸ נראה כי המאבק בין האליטות וקבוצות הכוח בתימן רחוק מסיום. אמנם, הנשיא האדי הצליח להחליש את כוחם של נאמני סאלח, אך יריבו מאשימים אותו כי הוא הולך בדרכו של קודמו ופועל להשתלט על הצבא באמצעות שילוב נאמניו בעמדות הפיקוד וגיוס חיילים, בעיקר מקרב אנשיה של בעלת בריתו הפוליטית, מפלגת "אל-אסלאח".¹⁹ גם בתוך מפלגתו של האדי יש היוצאים נגדו וטוענים כי בניסיונו להחליש את סאלח הוא מעביר למעשה את השלטון בתימן לידיה של מפלגה זו.²⁰

חולשה כלכלית

פרט להיעדר יציבות פוליטית, תימן סובלת גם ממצוקות כלכליות עמוקות. תקופת שלטונו של סאלח והתגמולים שניתנו לנאמניו דלדלו עד מאד את משאביה של

המדינה. הנפט, המשאב הטבעי היחיד של המדינה והמקור למרבית הכנסותיה, הידלדל במהירות, ובהיעדר תוכנית חלופית לפיתוח כלכלי נאלץ סאלח להסתמך בשנים האחרונות לשלטונו על סיוע פיננסי מערב הסעודית ומאמצות הברית. תימן היא המדינה המאוכלסת ביותר בחצי האי ערב והענייה ביותר בעולם הערבי. כמחצית מאוכלוסייתה מתקיימת מפחות משני דולרים ליום. מאז פרוץ המהומות בראשית 2011 הורע המצב הכלכלי בתימן, ייצוא הנפט והגז נפגע אנושות (מתקני קידוח וצינורות הפכו זה מכבר ליעד אטרקטיבי לארגוני הטרור)²¹ והכלכלה ספגה הפסדים כבדים. האבטלה בתימן נסקה, ועל פי כמה מדדים היא כבר חצתה את רף חמישים האחוזים. בעיית האבטלה אף צפויה להתגבר נוכח האפשרות שמאות אלפי תימנים המועסקים בערב הסעודית יגורשו מהממלכה בעקבות רפורמות בשוק העבודה הסעודי.²² בנוסף לכך, המים הפכו למצרך נדיר בתימן, הרעב גדל וכך גם החשש ממגפות.²³

הטלטלה הפוליטית שעברה תימן פגעה גם במרקם השבטי העדין והחשוב כל כך ליציבות הכלכלית והציתה במספר מקרים עימות מזוין בין השבטים על שליטה במשאביה המידלדלים של המדינה. שיקולים כלכליים עשויים להוות חסם מרכזי בפני תוכנית החלוקה הפדרטיבית: הן בדרום תימן והן בצפונה יש מי שטוענים כי מתכונת הגבולות שנקבעה פוגעת בזכויותיהם הכלכליות ונועדה להחלישם באופן מכוון כדי לשמור על הדומיננטיות של המרכז השלטוני בצנעא.

מרדנות מצפון ומדרום

יציבותה ושלמותה של תימן מאוימות גם, ואולי בעיקר, על ידי השאיפות הלאומיות להגדרה עצמית של קבוצות בדלניות בצפון המדינה ובדרומה. תימן מתמודדת בצפון המדינה עם מרד נרחב המובל על ידי החות'ים (על שמה של משפחת אל-חות'י), קבוצה שיעית-זיידית המרוכזת במחוז צעדה. הניצוץ שהחל את המאבק המזוין ב-2004 היה הריגתו של חוסיין אל-חות'י, שהמשטר ביקש לעצרו בין היתר בשל קשריו עם קהילות שיעיות בלבנון ובאיראן.²⁴

ב-2009 התעצם הסכסוך עד אשר תימן יצאה למבצע "אדמה חרוכה" נגד קיני המרד בצפון. הלחימה גלשה אף לשטח ערב הסעודית, כאשר המורדים חוצים את הגבול, כובשים מספר כפרים והורגים חיילים סעודיים. המתקפה החות'ית על שטחה של ערב הסעודית הכניסה את צבאה למעגל הקרבות, ובראשית נובמבר 2009, בעוד צבא תימן תוקף את המורדים מדרום, תקף אותם הצבא הסעודי מן הצפון בתנועת מלקחיים קלאסית. הסעודים, המצוידים במיטב האמל"ח המערבי, פעלו במשך שלושה חודשי לחימה לחיסול ההתקוממות בעומק שטחה של תימן. ב-2010, כתוצאה מלחץ בין-לאומי, נחתם הסכם הפסקת אש בין הצדדים.

מרד החות'ים התלקח מחדש ב־2011, כאשר המורדים, המונים על פי הערכות כ־7,000 לוחמים, ניצלו את הכאוס שיצרה המחאה נגד הנשיא סאלח ואת העברתן של יחידות צבא רבות ממחוז צעדה לעיר הבירה, כדי להשתלט על שטחים נרחבים לאורך הגבול עם ערב הסעודית. החות'ים הפכו עצמם עתה מתנועה אידיאולוגית־דתית לתנועת גרילה קלאסית שמטרתה לבסס שלטון שיעי אוטונומי במחוזות הצפון. האינטנסיביות של פעילותם הביאה במהרה לתגובת נגד מצד שבטים סוניים בהנהגת משפחת אל־אח'מר ומצד קבוצות סלפיסטיות.²⁵ תקיפתה של העיר דמאז' (Damaj) – מרכז לימודי דת סלפי השוכן במחוז צעדה – על ידי מורדים חות'ים בנובמבר 2013, הובילה להתרחבות הלחימה ולהסלמת המצב בצפון־מערב תימן לכדי מאבק עדתי. במהלך הקרבות זכו החות'ים להצלחה רבה בשדה הקרב, כבשו מעוזים סלפיסטיים ושבטיים (כולל את עיר מוצאם של בני משפחת אל־אח'מר), הגדילו את שטחי השפעתם והצליחו להגיע עד למרחק של ארבעים ק"מ מהבירה צנעא.²⁶

בפברואר 2014 הסכימו הצדדים להפסקת אש חדשה וכן לנסיגה חזרה לשטחיהם המקוריים ולפריסה של כוחות צבא לשמירת הסדר באזור.²⁷ עם זאת, חוסר היציבות והמתח בצפון המדינה עדיין לא הגיעו לסיימם. גורמים בקרב החות'ים הביעו התנגדות עזה לתוכנית חלוקת המחוזות שקבע הממשל. לטענתם, פרובינציית האם שלהם – פרובינציית צעדה – הוכללה במחוז שבשטחו לא קיימים משאבי טבע משמעותיים והוא נעדר גישה לים. החות'ים ראו זאת כניסיון מכוון מצד הממשל המרכזי לפגוע ביכולת ההתפתחות הכלכלית שלהם והדבר הוביל להתחדשות הלחימה.²⁸ בסוף פברואר, כוח חות'י תקף עמדת צבא והרג 24 בני אדם.²⁹ במה שהיווה ירית פתיחה למתקפה חות'ית נרחבת. הכוחות הח'ותים שטפו את צפון תימן בעודם הודפים דרומה הן את כוחות הצבא והן מליציות שבטיות. בחודש יולי הצליחו הח'ותים לכבוש את העיר המרכזית אמראן (Amran), 50 ק"מ בלבד מצפון לבירה.³⁰

יציבותה ושלמותה של תימן עומדות בפני אתגר לא רק בצפון, אלא גם בדרום המדינה. האיחוד בין הדרום והצפון היווה מקור למתיחות וחוסר יציבות מאז הוקם ב־1990. הדומיננטיות של הצפון בתימן המאוחדת יצרה תחושות בקרב הדרומיים כי הם מודרים מהמערכת הפוליטית והכלכלית של המדינה המאוחדת. תחושות אלו הובילו ב־1994 למלחמת אזרחים, כאשר צבאות הדרום והצפון, שלא עברו אינטגרציה לכדי צבא אחד, התנגשו בשדה הקרב. בסופם של מספר חודשי לחימה הייתה ידו של הצפון על העליונה ורבים ממנהיגי הדרום נמלטו מהמדינה. התבוסה במלחמת האזרחים לא שמה קץ לשאיפות העצמאות של הדרום, והמתח בין הצדדים הלך וגבר במהלך השנים. קבוצות דרומיות התקוממו דרך קבע נגד מה שנתפס בעיניהן כקיפוח ומידור פוליטיים וכלכליים מצד המשטר,

והנשיא סאלח מצדו הפעיל את כוחות הביטחון נגד מבקשי העצמאות הדרומיים. ב־2006 חלה הסלמה במתיחות בין הצדדים עם הקמתה של "התנועה לשחרור הדרום" – מעין איגוד רופף של תנועות פוליטיות וחברתיות שביקשו את הרחבת סמכויות השלטון המקומי ואף התנתקות מוחלטת מהצפון. הקמתה של התנועה היוותה קטליזטור להתפרצות של הפגנות וגלי מחאה במחוזות הדרום, אשר דוכאו בכוח על ידי כוחות הביטחון. ההפגנות וגלי המחאה לא השיגו את מטרתן גם בשל מאבקי שליטה בתוך התנועה.³¹

נפילת משטרו של סאלח והמאבקים הפנימיים בקרב כוחות הביטחון והאליטות בצנעא הניעו מחדש את ניסיונות ההיפרדות של הדרום, שניצל את הגל המהפכני יותר ויותר דרומיים, גם כאלה שלא ביקשו בהכרח לפרק את האיחוד אלא רק להופכו לצודק יותר, התייצבו מאחורי התנועה הבדלנית, שבשונה מהחות'ים מאבקה לא היה אליים. מאז 2011 מנהלת "התנועה לשחרור הדרום" מעין "אינתיפאדה" בדרכי שלום במטרה לעורר תמיכה בין־לאומית בעצמאות האזור. במאי 2013, ביום בו ציינה צנעא 23 שנים לאיחוד תימן, ארגנו מנהיגי התנועה הפגנת ענק בעיר עדן – בירתה ההיסטורית של תימן הדרומית. על פי המארגנים, נכחו בהפגנה כמיליון בני אדם מכל מחוזות הדרום שקראו להיפרדות מהצפון. הפופולריות של רעיון ההיפרדות בקרב האוכלוסייה בדרום החלה לחלחל גם לאליטה הפוליטית הדרומית, וחלק גדול ממנהיגיה החל מאז לתמוך ברעיון ההיפרדות.³²

שאיפות הבדלנות בדרום היו גורם מרכזי בהחלטת "ועידת הדיאלוג הלאומי" להפוך את תימן לפדרציה. נציגי הדרום אמנם הסכימו לרעיון הפדרציה, אך דרישתם הייתה כי תימן תחולק לשני חלקים בלבד – דרומי וצפוני. הדרישה לא התקבלה על ידי הצפון, שחשש כי חלוקה כזו תהיה צעד ראשון בדרך לפיצול. הוועידה קבעה כי תימן תחולק לשישה מחוזות וכי הדרום ההיסטורי יפוצל לשני מחוזות. נציגי הדרום בוועידה הסכימו לחלוקה זו, אך נראה כי רבים במחוזות הדרום אינם תומכים בה וחוששים כי ארבעת המחוזות הצפוניים יפעלו יחדיו נגד האינטרסים של מחוזות הדרום. בנוסף לכך נשמעו טענות כי ההפרדה בין שני חלקי הדרום נועדה להחלישו וכי היא מפצלת באופן מלאכותי בין מרכזי האוכלוסייה והכלכלה של הדרום הממוקמים במחוז המערבי שלו לבין מרבצי הנפט והמחצבים הנמצאים במחוז המזרחי. מנהיגים דרומיים, ביניהם נשיא דרום תימן לשעבר, עלי סלים אל־בייד, הצהירו כי אנשי הדרום לא יוכלו לקבל את התוכנית כפי שהיא, ומומחים טוענים שלא ניתן לשלול תגובה אלימה מצד הפלגים הבדלניים הקיצוניים יותר בדרום.³³ יש לציין כי לא החות'ים בצפון ולא האליטות הדרומיות הראו התנגדות עקרונית לרעיון הפדרציה, אך התנגדותם לתוכנית לחלוקת המחוזות שהציעה

הוועידה עשויה לפגוע ביישום התוכנית הפדראלית ולהוביל את תימן במהרה חזרה לכאוס ולשפיכות דמים.

אתגרים מחוץ: תימן כ"מגרש משחקים" למאבקים אזוריים

מלבד ההשפעה המערערת של הפלגנות הפנימית, הריק שנוצר עם נפילתו של סאלח אֶפְשֶׁר לגורמים חיצוניים, שפעלו בתימן גם קודם לכן, להגביר את השפעתם על המתרחש במדינה ועל פניה של תימן בעתיד. תימן היא כיום זירת מאבק מרכזית בעימותים אזוריים, בהתפשטות הג'יהאד העולמי ובמלחמה של ארצות הברית בטרור.

מעורבותה של איראן בזירה התימנית אינה מהווה התפתחות חדשה ועדויות לה ניתן למצוא עוד בימי שלטונו של סאלח. מעורבות זו נתפסה בעבר על ידי גורמי ממשל אמריקאיים כעניין שולי במידה רבה, המסתכם במשלוחי נשק לקבוצות השיעיות בתימן, אולם כיום נראה כי הפעילות האיראנית במדינה היא בעלת משמעות אסטרטגית וכי היא הולכת ומעמיקה ככל שהשלטון המרכזי בתימן נחלש. שגריר ארצות הברית לשעבר, ג'ראלד פיירסטיין הצהיר באפריל 2012 כי "האיראנים מנסים להגביר את נוכחותם בתימן... ומנצלים לשם כך את חוסר היציבות הפוליטית ואת חולשת הממשל"³⁴. דברים דומים השמיע עוזר מזכיר המדינה האמריקאי לשעבר, ג'פרי פֶּלְטמן, לאחר פגישה עם הנשיא האדי³⁵. הרטוריקה האמריקאית התקיפה כלפי איראן לוותה בהגברת שיתוף הפעולה בין כוחות הביטחון התימניים לכוחות ארצות הברית במטרה למנוע ולסכל משלוחי נשק איראניים לתימן.³⁶

הלחץ על הפעילות האיראנית בתימן גבר במהלך 2012, וביולי אותה שנה הודיע משרד הפנים של תימן כי נחשפה רשת ריגול איראנית שמרכזת ככל הנראה בבירה צנעא וכי קצין במשמרות המהפכה האיראניים נעצר כחשוד שעמד בראשה. בנוסף לכך, מבצע משותף למשמר החופים התימני ולצבא האמריקאי הביא לתפיסתה, בינואר 2013, של ספינה ועליה משלוח נשק. צוות הספינה נדון על ידי בית משפט תימני למאסר באשמה של שיתוף פעולה עם איראן והברחת נשק איראני.³⁷ הנשיא האדי אף דרש בפומבי מאיראן להפסיק להתערב בענייניה הפנימיים של ארצו באומרו כי טהראן "תשלם את המחיר" אם תמשיך בכך, כי "נביך אותם אל מול העולם" וכי "הם ייכשלו כאן".³⁸

איראן רואה במעורבותה בתימן חזית חשובה ב"מלחמה הקרה" אותה היא מנהלת עם ערב הסעודית, מאבק הסובב סביב הגמוניה, השפעה ויוקרה. איראן עושה שימוש נרחב בקהילות שיעיות כדי "להקיף" את ערב הסעודית בחוסר יציבות מכל עבריה (תימן מצטרפת בכך לעיראק ולבחריין). השפעתה של איראן בקרב הפלגים השונים הפועלים בתימן מספקת לה "מאחז יבשתי" על גבולה הדרום-

מערבי של הממלכה הסעודית, בו היא יכולה להשתמש כמנוף לחץ פוליטי כלפיה וכאמצעי להטריד אותה צבאית בעת הצורך. דריסת רגל יציבה בחופה המערבי של תימן גם תאפשר לאיראן גישה לים האדום, דבר שעשוי להקל עליה להמשיך באספקת נשק סדירה לבעלי בריתה באזור ולקיים נוכחות רציפה בסמוך למצרי באב אל-מנדב, בואכה תעלת סואץ והים התיכון. בנוסף לכך, המעורבות בתימן מאפשרת לאיראן להדגים את עוצמתה האזורית ואת טווח השפעתה הצבאית. מוקד המעורבות האיראנית בתימן הוא התמיכה הצבאית במורדים החות'ים. תמיכה זו, בדומה למעורבות האיראנית בעיראק ובלבנט, מתבצעת באמצעות "כוח קודס" של משמרות המהפכה, ועל פי דיווחים גם בסיוע של חזבאללה.³⁹ התנהלות זו תואמת את דפוס הפעולה של "כוח קודס" המתמקד ביצירת "סוכנים מטעם" (proxy) המקדמים את האינטרסים האיראניים באזורם. כסף מזומן רב ומשלוחי נשק מאיראן (רובי סער, מטענים, ונשק אנטי-טנקי), המועברים לחות'ים לרוב דרך הים, אינם משמעותיים כשלעצמם ביחס לכמויות הנשק המצויות בתימן, במיוחד בחלקה הצפוני. יחד עם זאת, הם מאפשרים לאיראן לקנות השפעה בתימן ולאיתגר את ההגמוניה הסעודית בחצי האי ערב.

איראן מסייעת לא רק לחות'ים, אלא פועלת לחיזוק השפעתה גם בקרב פלגים תימניים אחרים, בכלל זה אצל תנועת הבדלנות הדרומית, ולטענת הסעודים – גם אצל גורמים המזוהים עם ארגון "אל-קאעידה".⁴⁰ המשטר בתימן טוען כי איראן אף ביקשה להכשיל את "ועידת הדיאלוג הלאומי". במאי 2013 נפגש השגריר האיראני בצנעא עם נשיא הזרוע הפוליטית של התנועה החות'ית, ומקורות בתימן טוענים כי אין מדובר בפגישה הראשונה בין האישים וכי במהלכה ביקש השגריר לשכנע את החות'ים לפרוש מהדיאלוג הלאומי.⁴¹ בנוסף לכך חזבאללה ואיראן תומכים ומממנים את פעילותו של נשיא דרום תימן לשעבר, סלים אל-בייד, הפועל מביירות ומטיף דרך קבע לפרישת הדרום מהאיחוד התימני.⁴²

משיכת ידה של איראן מהזירה התימנית עשויה להפיג חלק מהחששות הסעודיים וליצור בסיס ל"דטאנט" מסוים בין הצדדים, אך עם זאת נראה כי לא זהו מסלול הפעולה בו בחרה איראן: הפעילות האיראנית בתימן נמשכת גם כיום, ובסוף במארס 2014 אף האשים הנשיא האדי את איראן במעורבות עמוקה בסכסוכים השונים הפוקדים את תימן ובתמיכה הן במורדים החות'ים והן בתנועת הבדלנות הדרומית.⁴³

"אל-קאעידה" ואיום האסלאם הרדיקלי

מאז 2009, וביתר שאת מראשית 2011, הפכו ארגון "אל-קאעידה בחצי האי ערב" (Al-Qaeda in the Arabian Peninsula – AQAP) והמיליציה "אנסאר אל-שריעה" המזוהה עמו לשחקנים מרכזיים בזירה התימנית ולבעלי השפעה אסטרטגית

על המתרחש בה. ה"סניף" התימני של "אל-קאעידה" מורכב בעיקר מתימנים ומסעודים שמצאו מקלט בתימן, אך הוא מתוגבר גם על ידי "בוגרי" עיראק וסוריה, לוחמים מאפגניסטן ומשוחררי גואנטנמו. הארגון "אל-קאעידה בחצי האי ערב" הוגדר על ידי ארצות הברית כשלוחה המסוכנת ביותר של "אל-קאעידה".⁴⁴ ג'ון בֶּרְנֶן, לשעבר יועצו של נשיא ארצות הברית למלחמה בטרור וכיום ראש ה-CIA, ציין ב־2012 כי "אל-קאעידה בחצי האי ערב" היא התא "הפעיל ביותר" של הארגון וכי זו "בעיה חמורה ביותר עבור תימן...".⁴⁵ פעילות הטרור הבין-לאומית הענפה של הארגון כוללת, בין השאר, ניסיון התנקשות בחייו של מוחמד בן נאיף, שר הפנים הסעודי, ניסיון לפוצץ מטוס נוסעים אמריקאי מעל דטרויט בחג המולד בשנת 2009, פגיעה במכלית נפט יפנית במצרי הורמוז⁴⁶ וניסיון נוסף לפוצץ מטוס אמריקאי, אשר סוכל על ידי המודיעין הסעודי באפריל 2012.⁴⁷ ניתוח דפוסי פעילותו של הארגון מאז מהפכת 2011 בתימן מראה כי מדובר בארגון בעל גמישות אסטרטגית וטקטית, המסוגל להתאים את עצמו בייעילות להזדמנויות וללחצים בשטח ולהסתגל במהירות לשינויים בסביבה התימנית הבלתי יציבה. בשנתיים האחרונות בולטת במיוחד יכולתו של הארגון לנוע בייעילות ובמהירות על הציר שבין ארגון טרור קלאסי לבין ארגון גרילה ומרדנות המבקש להחזיק ולשלוט בטרטוריה ובאוכלוסייה.

כאשר המשבר הפוליטי בתימן הוביל בתחילת 2011 להתמקדות תשומת ליבו של הצבא התימני במתרחש בצנעא ולהתנקזות של יחידות צבא רבות לעיר הבירה, ניצל "אל-קאעידה בחצי האי ערב" במהירות את הריק השלטוני שנוצר בפריפריה והצליח להשתלט באמצעות פשיטות אלימות, טרור מתאבדים והתנקשויות על מספר אזורים בחלקה הדרומי של המדינה, בהם שְׂבִּנוּה, אַבְּן וַזְנִג'יָּר. עוצמתו ותעוזתו של הארגון הגיעו לשיאם באפריל 2012, כאשר בהתקפה שתוארה כמקיפה ביותר בתולדות הארגון בתימן, הוא כבש מחנה צבאי על אנשיו ואמצעי הלחימה שבו, בכללם תותחים וטנקים. במתקפה זו נהרגו מאות אנשי צבא והיא הייתה חלק מניסיון ההשתלטות של הארגון על עיר המחוז לְאֻדְר החולשת על הגישה לאזורי מפתח נוספים כמו חצרמוות, בְּיָדָה ועדן.⁴⁸

עם התבססותו של הארגון בדרום תימן, הוא החל כאמור בתהליך אסטרטגי של מעבר מפעילות טרור קלאסית לניסיון ליצור אחיזה שלטונית קבועה בשטח ולקדם מערכת פוליטית ושלטונית ברוח חוקי השריעה. לשינוי אופרטיבי זה התלווה שינוי תפיסתי ביחס לאופן שבו יש לנהוג באוכלוסייה שתחת מרותו. אנשי הארגון, ובמיוחד אנשי "אנסאר אל-שריעה", גילו גמישות ומתינות יחסיות בהחלת חוקי השריעה. הם החלו לשמש כמנהל מקומי, תמכו וחרבו למנהיגים שבטיים, הנהיגו מערכת יישוב סכסוכים בין השבטים ואף סיפקו שירותים כגון הגנה, מים, מזון, שירותי בריאות בסיסיים ומערכת חינוך דתית. התנהלות זו נועדה

להביא לארגון אהדה מצד השבטים והקהילות המקומיות תוך ניצול שנאתם כלפי הממשל המרכזי בצנעא. עם זאת, התחזקות שליטתם באזור החזירה את אנשי "אל-קאעידה" בתוך זמן קצר לדפוסי פעילותם המסורתיים והם החלו לאכוף באגרסיביות ובאכזריות את מערכת הערכים האסלאמית-פונדמנטליסטית שלהם. התנהגותם זאת גרמה לבריחה של אלפי אזרחים מאזורי השליטה של הארגון ולהקמת "ועדות עממיות",⁴⁹ אשר ביקשו למלא את הריק השלטוני והביטחוני שהשאירה המדינה ולהגן על האוכלוסייה מפני אנשי הארגון.⁵⁰

האחיזה של "אל-קאעידה" בחלקים מדרום תימן נמשכה עד מאי 2012, כאשר הנשיא האדי הורה על מתקפה צבאית רחבת היקף על מעוזי השליטה של הארגון. במתקפה השתתפו יותר מ-20,000 חיילים סדירים, שנתמכו על ידי מיליציות של שכירי חרב משבטי הדרום. בתכנון המתקפה לקחו חלק יועצים אמריקאיים, וערב הסעודית סייעה משמעותית במימונה. כוחות הקרקע התימניים זכו לסיוע אווירי נרחב, אותו ייחס הנשיא לפעילות חיל האוויר התימני בלבד, אך ברקע נשמעו אמירות בדבר מעורבות נרחבת של כלי טיס בלתי מאוישים של ארצות הברית. המבצע רחב ההיקף נמשך כחודשיים, במהלכו נהרגו פעילי "אל-קאעידה" רבים והארגון נדחק מהאזורים בהם שלט ונסוג לאזורי המחסה הטבעיים שלו במרכז המדינה.⁵¹

המכה שספג "אל-קאעידה" בחצי האי ערב הביאה לחזרתו לפעילות הטרור הקלאסית שאפיינה אותו לפני 2011. פעיליו פתחו במסע נרחב של התנקשויות ופיגועי תופת נגד בכירים במנגנוני הביטחון והמודיעין התימניים, נגד יחידות הצבא הפועלות בשטח ונגד מנהיגי שבטים ומנהיגים קהילתיים המשתפים פעולה עם הממשל. הארגון הצליח לבנות את כוחו מחדש ולהקים מערך נרחב של תאי טרור, לרכוש יכולות טכנולוגיות גבוהות ולבנות תשתיות מודיעין ואיסוף יעילות התומכות במתקפותיו. הוא גם הגדיל את מעורבותו בפעילות פשיעה בתימן במטרה לגייס מימון לבניית כוחו ולפעילותו: חברי הארגון לוקחים חלק במעשי שוד, בגביית דמי חסות, בחטיפות זרים, בסחיטה ובהברחות.⁵²

היחלשות כוחות הביטחון התימניים עקב הרפורמות והשינויים המבניים העניקה רוח גבית ומרחב פעולה לאנשי "אל-קאעידה" בתימן ונראה כי הם אינם חוששים לתקוף את מוסדות השלטון גם במגרשם הביתי. כך, למשל, פעילי הארגון פוצצו אוטובוסים של חיילים, תקפו את משרד ההגנה הממוקם בליבה של צנעא ופרצו לבתי כלא במטרה לשחרר את חבריהם. התקפות אלו התאפיינו בתעוזה רבה וביכולת טקטית גבוהה וכללו פעולות מורכבות המשלבות הפעלת מטעני נפץ עוצמתיים עם הסתערות של חוליות קומנדו.⁵³ הארגון אף חזר לפעול בערי הדרום, בין השאר בחצרמוות ובידה והוא חותר באגרסיביות ובאלימות לביסוס מחדש של השפעתו והיאחזותו שם. ביולי 2014 הכריז "אל-קאעידה" בחצי האי

ערב" על הקמתה של אמירות אסלאמית במחוז חצרמוות ועל החלתן של תקנות מחמירות כגון איסור על נשים להסתובב ללא בעליהן.⁵⁴ הנחישות, הגמישות האופרטיבית ויכולת ההתאוששות וההסתגלות המאפיינים את "אל-קאעידה בחצי האי ערב" הביאו לכך ששנתיים לאחר המכה שספג, למרות לחץ מתמיד מצד כוחות הביטחון ופעילות חיסולים נרחבת של מערך הכטב«מים האמריקאי מערב הסעודית, נוכחותו והשפעתו לא רק שלא נחלשו אלא אף גברו.

סיכום

תימן, אחת הזירות המורכבות במזרח התיכון, נמצאת כיום בתהליך אינטנסיבי של בנייה מחדש, אשר סופו עדיין אינו ברור. ניתוח ומעקב אחר תהליך זה עשויים לספק תובנות באשר לתהליכים ולתרחישים אפשריים במזרח התיכון שלאחר "האביב הערבי". מיקומה של תימן בפריפריה המזרח תיכונית דחק אותה במידת מה לשולי השיח האסטרטגי הבין-לאומי; יש בכך משום החמצה מכיוון שהדרך שעברה תימן מאז ראשיתו של "האביב הערבי" מאפשרת בחינה והבנה של תהליכים מרכזיים המתרחשים או עשויים להתרחש גם במדינות ערביות אחרות. ניתוח התפקיד שמילאו מדינות המפרץ הערביות, ארצות הברית וגורמים אחרים בקהילה הבין-לאומית בהסדרת ירידתו של סאלח מהשלטון והעברת הכוח לממשלת המעבר עשוי לספק תובנות חשובות באשר למידת יעילותו של תיווך בין-לאומי בפתרון המשברים הפוליטיים והצבאיים המטלטלים את מדינות המזרח התיכון. ההתפתחויות בתימן הראו כי השילוב בין תיווך אינטנסיבי מצד גורמים ערביים, כגון "המועצה לשיתוף פעולה במפרץ", הליגה הערבית ומדינות ערב, ובין לחץ מצד המעצמות והקהילה הבין-לאומית, עשוי להוות זרז להתנתעת תהליך של הסדרה פוליטית. יחד עם זאת, אין בהתערבות החיצונית בכדי להבטיח את הצלחתו של תהליך זה ואת התייצבותה של המדינה ושל המערכת הפוליטית בה. הניסיון והלקחים שנלמדו מההתערבות בתימן עשויים להניב תובנות גם לגבי השפעתה ומגבלותיה של התערבות בין-לאומית אפשרית בזירה הסורית, אם כי הנסיבות הבין-לאומיות העוטפות זירה זאת מורכבות יותר, בעיקר נוכח מעורבותם של שחקנים כמו רוסיה ואיראן, הגורמים לפיצול בקהילה הבין-לאומית. ניתוח המערכת הפוליטית התימנית מאז החלפתו של סאלח מעלה תובנות גם בדבר האתגרים שיוצרת החלוקה מחדש של מוקדי הכוח בין האליטות השונות בתימן. ההתפתחויות במדינה מראות כי אין די בשינוי שלטון פורמלי כדי להביא ליציבות, מכיוון שהשפעתה של האליטה הוותיקה מעוגנת בקשרים ובנאמנויות לא פורמליות המונעות רפורמה ושינוי אמיתיים. בנוסף לכך ניתן להפיק תובנות רבות מניתוח הדיאלוג הלאומי התימני והרה-ארגון בכוחות הביטחון התימניים באשר לתהליכי הבנייה מחדש של המדינות בהן התחולל "האביב הערבי".

בחינת התנהגותו של ארגון "אל-קאעידה בחצי האי ערב" חושפת ומבליטה את השינויים האסטרטגיים שעוברת תנועת הג'יהאד העולמי במהלך "האביב הערבי". השינוי המרכזי עליו ניתן להצביע הוא הגלישה של "אל-קאעידה" מהתמקדות בטרור הקלאסי לניסיון לבסס היאחזות ארוכת טווח באזורים בהם היחלשות המשטר יצרה ריק שלטוני. ארגון "אל-קאעידה בחצי האי ערב" הינו החלוץ של מגמה זו והוא אף פרסם מסמך המלצות רשמי ל"סניפי" "אל-קאעידה" האחרים, בו הוא מציע אסטרטגיית פעולה כוללת להשתלטות על שטח ולהחזקתו.⁵⁵ הזירה התימנית מלמדת רבות על מסוכנותו של ארגון "אל-קאעידה" ועל יעילותו של אסטרטגיות נגד טרור, כגון מתקפה צבאית כוללת או מערכת חיסולים ממוקדים באמצעות כטב"מים. עם זאת, הדינמיקות אותן סקר מאמר זה מצביעות על כך שגם בשיא חולשתה, המדינה היא עדיין הגורם הדומיננטי והעוצמתי ביותר בשטחה וכי רדיקליזציה בניסיונותיהם של כוחות חתרניים לפגוע בריבונותה צפויה להביא לתגובת נגד נחרצת וכוחנית.

תימן, היא המדינה הערבית הראשונה, לאחר איחוד האמירויות הערביות, הצפויה ללכת במסלול הפדרליזציה, תהליך שעשוי להישנות גם במדינות אחרות באזור, כגון סוריה, לוב ועיראק. מעקב אחר יישומו והתפתחותו של תהליך הפדרליזציה התימני צפוי לספק תובנות משמעותיות בדבר יעילותו של מבנה פוליטי זה ליצירת יציבות שלטונית ולמניעת אלימות בקנה מידה רחב.

הערות

- 1 Ginny Hill, Peter Salisbury, Léonie Northedge and Jane Kinninmont, *Yemen: Corruption, Capital Flight and Global Drivers of Conflict*, Chatham House, September 2013, pp. 8-9.
- 2 W. Andrew Terrill, *The Conflicts in Yemen and U.S. National Security*, Strategic Studies Institute, January 1, 2011.
- 3 *The Failed States Index 2013*, The Fund for Peace, 2013, <http://ffp.statesindex.org/rankings-2013-sortable>.
- 4 "Yemen Begins New National Talks", Al-Jazeera, June 8, 2013, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/06/201368153532856750.html>
- 5 Mustafa Ahmad Nuaaman, "Opinion: Yemenis Have Grown Tired of the National Dialogue", *Asharq Al-Awsat*, August 19, 2013, <http://www.middle-east-online.com/english/?id=61877>; Fawaz Traboulsi, "Yemeni Revolution Enters Third Year", *Al-Monitor*, February 20, 2013, <http://www.al-monitor.com/pulse/politics/2013/02/yemeni-revolution-third-year.html>;
- 6 Sama'a Hamdani, *Yemen's National Dialogue behind Closed Doors*, Atlantic Council, June 17, 2013, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/yemens-national-dialogue-behind-closed-doors>.
- 6 Hamdan Al-Rahbi, "Yemen: Hadi Announces Conclusion of National Dialogue", *Asharq Al-Awsat*, January 22, 2014,

- <http://www.aawsat.net/2014/01/article55327827>.
- 7 “Yemeni Houthi Representative in National Dialogue Killed – Source”, *Reuters*, November 22, 2013, <http://uk.reuters.com/article/2013/11/22/uk-yemen-assasination-idUKBRE9AL0UZ20131122>.
- 8 “Regions’ Committee Transforms Yemen Into Six-Region Federation”, *NDC*, February 10, 2014, <http://www.ndc.ye/news.aspx?id=3051>
- 9 Faisal Darem, “Yemen National Dialogue Conference Concludes”, *Al-Shorfa*, January 24, 2014, http://al-shorfa.com/en_GB/articles/meii/features/2014/01/24/feature-02
- 10 Sasha Gordon, *Mutiny in the Yemeni Military*, AEI Critical Threats Project, July 10, 2013, <http://www.criticalthreats.org/yemen/gordon-mutiny-yemeni-military-july-10-2013>
- 11 “Yemen President Orders Military Trial for Saleh’s Rebellious Half-Brother”, *The National*, April 16, 2012.
- 12 Robert F. Worth, “Even Out of Office, a Wielder of Great Power in Yemen”, *The New York Times*, January 31, 2014, http://www.nytimes.com/2014/02/01/world/middleeast/even-out-of-office-a-wielder-of-great-power-in-yemen.html?_r=0
- 13 Abubakr Al-Shamahi, “Sanctioning You-Know-Who”, *Asharq Al-Awsat*, March 5, 2014, <http://www.aawsat.net/2014/03/article55329693>
- 14 “Yemen Troops Encircle Ex-President Mosque amid Coup Fears”, *Gulf News*, June 15, 2014, <http://gulfnews.com/news/gulf/yemen/yemen-troops-encircle-ex-president-mosque-amid-coup-fears-1.1347533>
- 15 Thomas Juneau, “Yemen and the Arab Spring: Elite Struggles, State Collapse and Regional Security”, *Orbis*, Volume 57, Issue 3, (Summer 2013), pp. 408-423.
- 16 Crisis Group, *Yemen’s Military-Security Reform: Seeds of New Conflict?*, Middle East Report, No. 139, April 4, 2013, pp. 10-13; Michael Knights, “The Military Role in Yemen’s Protests: Civil-Military Relations in the Tribal Republic”, *Journal of Strategic Studies*, Volume 36, Issue 2 (2013), pp. 276-282.
- 17 Sasha Gordon, *A New Wave of Military Restructuring Decrees in Yemen*, AEI Critical Threats Project, April 11, 2013, <http://www.criticalthreats.org/yemen/gordon-new-wave-military-restructuring-decrees-yemen-april-11-2012>
- 18 “Yemen Blasts Security Forces”, *Middle East Newsline*, February 18, 2014.
- 19 Crisis Group, *Yemen’s Military-Security Reform*, p. 20.
- 20 Hill, Salisbury, Northedge and Kinninmont, *Yemen: Corruption, Capital Flight and Global Drives of Conflict*, p. 28.
- 21 “Al Qaeda Linked Group Blows Up Gas Pipeline East of Yemen”, *Al-Arabiya*, April 27, 2012.
- 22 David Arnold, “Saudi Deportation Policies Impact Yemen”, *Voice of America*, August 15, 2013.
- 23 “Hunger in Yemen: Disaster Approaching”, *The Economist*, April 21, 2012.
- 24 ענבל ניסים-לובטון, “מהפכת הצעירים ואתגרי המדינה התימנית הכושלת”, בתוך: עוזי רבי ושאוול ינאי (עורכים), **המפרץ הפרסי וחצי האי הערבי: חברות ומדיניות בתהליכי מעבר**, מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, אוניברסיטת תל אביב, 2014.

- Hill, Salisbury, Northedge and Kinninmont, *Yemen: Corruption, Capital Flight and Global Drives of Conflict*, p. 12. 25
- Hammoud Mounassar, "Yemen Houthi Rebels Overrun Tribal Strongholds", *Arab News*, February 2, 2014, <http://www.arabnews.com/news/519316>; Mohamed Vall, "The Rise of Yemen's Houthis", Al-Jazeera, February 12, 2014, <http://blogs.aljazeera.com/blog/middle-east/rise-yemens-houthis>
- Arafat Madabish, "Yemen: Hashid and Houthis Agree Ceasefire", *Asharq Al-Awsat*, February 5, 2014, <http://www.aawsat.net/2014/02/article55328540>
- Yemen Rebels Oppose Six-Region Federation", Al-Jazeera, February 11, 2014, 28 <http://www.aljazeera.com/video/middleeast/2014/02/yemen-rebels-oppose-six-region-federation-2014211101417410323.html>
- "Yemen: Houthis, Army Exchange Accusations over Al-Jawf Violence", *Asharq Al-Awsat*, March 1, 2014, <http://www.aawsat.net/2014/03/article55329536>
- Schmitz, Charles, *The Fall of Amran and the Future of the Islah Party in Yemen*, Middle East Institute, August 25, 2014, <http://www.mei.edu/content/at/fall-amran-and-future-islah-party-yemen>
- Hill, Salisbury, Northedge and Kinninmont, *Yemen: Corruption, Capital Flight and Global Drives of Conflict*, p. 12; Peter Salisbury, "Yemen's Southern Intifada", *Foreign Policy*, March 13, 2013. 31
- Haytham Mouzahem, "South Yemen Activists Push for Independence", *Al-Monitor*, May 31, 2013, 32 <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/05/south-yemen-movement-al-qaeda-threat-exaggeration.html>
- Yara Bayoumy, "Yemen's Federal Plan a Bold Idea, but many Hurdles Remain", 33 *Reuters*, February 23, 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/02/23/us-yemen-politics-analysis-idUSBREA1M05720140223>
- Joseph A. Kechichian, "Yemen in Transition – and in Turmoil", Al-Jazeera, February 6, 2014, <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2014/02/yemen-transition-turmoil-2014264255740696.html>
- "Iran Continues to Mess Up in Yemen", *Arab News*, April 18, 2012, 34 <http://www.arabnews.com/node/411280>
- "Political Unrest in Yemen", *Al-Arabiya*, March 30, 2012, <http://english.alarabiya.net/views/2012/03/30/204180.html> 35
- Eric Schmitt and Robert F. Worth, "With Arms for Yemen Rebels, Iran Seeks Wider Mideast Role", *The New York Times*, March 15, 2012; <http://www.nytimes.com/2012/03/15/world/middleeast/aiding-yemen-rebels-iran-seeks-wider-mideast-role.html?pagewanted=all> 36
- "Yemen Jails Crew over Arms Shipment from Iran", *The Daily Star*, November 12, 2013, <http://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2013/Nov-12/237611-yemen-jails-crew-over-arms-shipment-from-iran.ashx#ixzz2vYKgYL5C> 37
- "Yemen Uncovers, Arrests Iranian-Led Spy Ring", *Al-Arabiya*, July 18, 2012, 38 <http://english.alarabiya.net/articles/2012/07/18/227116.html>
- Michael Segall, "Iran Targets Yemen", *Jerusalem Issue Brief*, Volume 12, No. 9, 39 Jerusalem Center for Public Affairs, April 22, 2012.

- Muaad Al-Maqtari, "Saudi Arabia Accuses Iran of Supporting Ansar Al-Sharia in Yemen", *Yemen Times*, April 30, 2012, <http://www.yementimes.com/en/1568/news/781/Saudi-Arabia%C2%A0accuses%C2%A0Iran-of-supporting-Ansar-Al-Sharia-in%C2%A0Yemen.htm> 40
- Haytham Mouzahem, "Iran's Angle in Yemen", *Al-Monitor*, May 14, 2013, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/05/iran-angle-yemen-relations.html> 41
- Raghida Dergham, "Foreign Minister Criticizes Hezbollah, Iran Roles in Yemen", *Al-Monitor*, May 14, 2013, <http://www.al-monitor.com/pulse/politics/2013/10/yemen-foreign-minister-interview-iran-hezbollah.html> 42
- "Yemen's President Accuses Iran of Meddling", *Al-Arabiya News*, March 31, 2014, <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2014/03/31/Yemen-s-president-accuses-Iran-of-meddling.html> 43
- Kareem Fahim, "Militants and Politics Bedevil Yemen's New Leader", *The New York Times*, April 23, 2012, <http://www.nytimes.com/2012/04/23/world/middleeast/militants-and-politics-bedevis-yemens-new-president.html> 44
- "ארה"ב: נסיר הסרטן של אל-קאעדה בתימן", *מעריב NRG*, 8 במאי 2012. 45
- התקיפה של המכלית התבצעה על ידי ארגון "גדודי עבדאללה עזאם" המזוהה עם "אל-קאעידה בחצי האי ערב". 46
- Scott Shane and Eric Schmitt, "Qaeda Plot to Attack Plane Foiled, U.S. Officials Say", *The New York Times*, May 7, 2012, <http://www.nytimes.com/2012/05/08/world/middleeast/us-says-terrorist-plot-to-attack-plane-foiled.html> 47
- "222 Dead in Qaeda Battle for Yemen's Loder", *AFP*, April 14, 2012, <http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5ilYIOl0E2e6XrAGw4tsB7JY-cQoA?docId=CNG.0aed8735d1342bd2d8ddc08ead1bdb9b.5e1> 48
- Yaser al-Yafei, "Yemen: Popular Committees Take Control", *Al-Akhbar English*, April 19, 2012, <http://english.al-akhbar.com/node/6353> 49
- Daniel Green, "Al-Qaeda's Soft-Power Strategy in Yemen", *Policy Watch*, January 23, 2013, pp. 2-3. 50
- Terrill, *The Conflicts in Yemen and U.S. National Security*, pp. 46-50. 51
- Daniel Green, "Al-Qaeda's Resiliency in Yemen", *Policy Watch*, January 23, 2013, pp. 1-2; Terrill, *The Conflicts in Yemen and U.S. National Security*, pp. 50-52; Farea al-Muslimi, "Yemen Plagued by Assassinations", *Al-Monitor*, October 18, 2013, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/10/assassinations-plague-yemen.html> 52
- "Armed Men Attack Yemen Police Headquarters, Wounding Seven", *Reuters*, December 31, 2013, <http://www.reuters.com/article/2013/12/31/us-yemen-blasts-idUSBRE9BU00G20131231>
- Shaul Shay, *Yemen Under Attack*, BESA Center Perspectives Paper No. 226, December 12, 2013, <http://besacenter.org/wp-content/uploads/2013/12/perspectives226.pdf> 53
- "Inmates Flee After Prison Blast in Yemen", *IOL News*, February 14, 2014; [http://www.iol.co.za/news/world/inmates-flee-after-prison-blast-in-yemen-1.1647179#](http://www.iol.co.za/news/world/inmates-flee-after-prison-blast-in-yemen-1.1647179#.UxiLT2xWHVI)
- UxiLT2xWHVI; Hakim Al-masmari, "Blast Targets Bus Carrying Soldiers in Yemen",

- CNN, August 26, 2013, <http://edition.cnn.com/2013/08/25/world/meast/yemen-blast>
Arafat Madabish, "Al-Qaeda announces planned creation of "emirate" in Yemen: 54
sources", *Asharq Al-Awsat*, July 22, 2014.
Daniel Green, "Al-Qaeda's Shadow Government in Yemen", *Policy Watch*, December 55
12, 2013.